

QOBILIYAT

Ismoilov Abdumalik Maxmayusuf o'g'li

Akhmedovdiyorbek7@gmail.com

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi

ANNOTATSIYA

Qobilyat, ya'ni insonning ma'lum bir faoliyatni bajarishdagi tabiiy imkoniyatlari va qobiliyatlari haqida so'z yuritiladi. Qobiliyatlar insonning o'rganish, ijod qilish va ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishida muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: Qobiliyat, ijod, o'rganish, ijtimoiy muhit, imkoniyatlar

АБСТРАКТНЫЙ:

В данной статье рассматривается понятие "способности", то есть естественные возможности человека выполнять определённую деятельность. Способности играют важную роль в обучении, творчестве и социализации человека.

Ключевые слова: способности, творчество, обучение, социальная среда, возможности.

ABSTRACT:

This article discusses the concept of "ability," which refers to a person's natural capabilities and potentials to perform certain activities. Abilities play a crucial role in learning, creativity, and finding one's place in society.

Key words: abilities, creativity, learning, social environment, potentials.

Kirish

Qobiliyat insonning o'ziga xos xususiyatlaridan biridir. Har bir insonda tug'ma qobiliyatlar mavjud bo'lib, bu qobiliyatlar o'z navbatida o'z vaqtida rivojlanishi va transformatsiyalanishi mumkin. Qobiliyatlar ta'lim jarayoni va shaxsiy rivojlanishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada qobiliyatlar haqida o'zaro bog'liq yaxshi va yomon taraflar, shuningdek, ularni rivojlantirish usullari ko'rib chiqiladi.

1. Qobiliyatlarning turlari

- Intelektual qobiliyatlar: muammolarni hal qilish, mantiqiy fikrlash.
- Ijodiy qobiliyatlar: san'at va ijodiy faoliyatni anglash.
- Muloqot qobiliyatlari: boshqa insonlar bilan to'g'ri aloqa qilish.

2. Qobiliyatlarni rivojlantirish usullari

- O'qish va bilim olish.
- Pratik tajribalar orqali o'rganish.
- Mentorlik va treninglar.

3. Qobiliyatlarning ijtimoiy konteksti

- Jamiyatda muvaffaqiyatga erishishda qobiliyatning roli.
- Qobiliyatlar va ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirish.

Qobiliyat — insonning individual salohiyati, imkoniyatlari. Qobiliyat bilimdan keskin farqlanadi, bilim mutolaa natijasi hisoblanadi.

Qobiliyat shaxsning psixologik va fiziologik tuzilishining xususiyati sanaladi. Qobiliyat ko'nikma, malakadan farq qiladi. Qobiliyat insonga berilgan in'om sifatida qaraladi. Aksariyat ilmiy manbalarda mohirlik bilan qobiliyat aynanlashtiriladi. Qobiliyat inson tomonidan ko'nikma va malakalarning egallanishi jarayonida takomillashib boradi.

Har qanday qobiliyat turi shaxsga tegishli murakkab psixologik tushunchadan tashkil topgan bo'lib, u faoliyatning talablariga mutanosib xususiyatlar tizimini o'z ichiga oladi. Shuning uchun qobiliyat deganda birorta xususiyatning o'zini emas, balki shaxs faoliyatining talablariga javob bera oladigan va shu faoliyatda yuqori ko'rsatkichlarga erishishni ta'minlashga imkoniyat beradigan xususiyatlar sintezini tushunmoq lozim. Barcha qobiliyat uchun tayanch xususiyat — kuzatuvchanlikda, ya'ni insonni fahmlash, obyektдан u yoki bu alomatlarni ko'ra bilish, ajrata olish ko'nikmasidir. Qobiliyatning yetakchi xususiyatlaridan biri — narsa va hodisalar mohiyatini ijodiy tasavvur qilishdir. U shaxsning shakllanishi va rivojlanishi natijasi bo'lishi bilan birga, tabiiy manbaga ham ega. Bu tabiiy manba ko'pincha zehn tushunchasi bilan yuritiladi. Zehn muayyan bir faoliyatga yoki ko'pgina narsalarga nisbatan

ortiqcha qiziquvchanlikda, moyillikda, intilishda namoyon bo'ladi. Zehn nishonalari deganda qobiliyat ichki imkoniyatlarining tabiiy asosini tushunish lozim. U ishtiyoq, moyillik, mehnatsevarlik, ishchanlik, talabchanlik kabilarning mahsulidir. Qobiliyat umumiy va maxsus turkumlarga ajratiladi. Umumiy qobiliyat deganda yuksak aqliy imkoniyat va taraqqiyot tushuniladi. Qobiliyat tabiiy ravishda shakllanishi va muayyan reja asosida rivojlantirilishi mumkin. Qobiliyatni ma'lum faoliyatga moyillik yoki intilish orqali, tabiiy zehn nishonalari aniqlash, mutaxassis rahbarligida uzluksiz faoliyatga jalb etish, qobiliyatni takomillashtirishning maxsus vositalarini qo'llash, shaxsning faollik alomatlarini maksimal darajada rivojlantirish, inson shaxsiga alohida yondashuvni umumiy talablar bilan uyg'unlikda olib borish va boshqa orqali rivojlantirish yo'llari mavjud. Qobiliyatning yuqori darajasi iste'dod va daholik (qarang Daho) namoyon bo'ladi. Qobiliyatlar, aslida, tug'ma bo'ladi. Qobiliyat tug'ma bo'lsada uning rivojlanishi ijtimoiy muhitga ham bog'liq bo'ladi

Qobiliyat – insonning ma'naviy qiyofasiga xos xislatlardan biri, uning individual salohiyati, imkoniyatlarini ifodalovchi tushuncha. Qobiliyat bilimdan muayyan darajada farqlanadi. Chunonchi, bilim bu mutolaa natijasi hisoblansa, qobiliyat shaxsning psixologik va fiziologik tabiatiga xos xususiyati sanaladi. Qobiliyat tushunchasiga yondosh va turdosh atamalar qatoriga “ko'nikma” hamda “malaka” iboralarini kiritish mumkin. Aksariyat ilmiy manbalarda mohirlik qobiliyat bilan aynanlashtiriladi. Qobiliyat inson tomonidan ko'nikma va malakalarning egallanishi jarayonida takomillashib boradi.

Har qanday qobiliyat turi shaxsga tegishli murakkab psixologik xususiyatlarga asoslanib, muayyan faoliyat talablariga mutanosib xususiyatlar tizimini o'z ichiga qamrab oladi. Shuning uchun qobiliyat deganda birorta xususiyatning o'zini emas, balki shaxs faoliyatining talablariga javob bera oladigan va bu jarayonda yuqori ko'rsatkichlarga erishishni ta'minlashga qurbi yetadigan xususiyatlar sintezi tushuniladi. Barcha qobiliyat uchun tayanch xususiyat – bu kuzatuvchanlik, ya'ni insonning fahmlash, obyektidan muayyan jihatlarni ko'ra bilish, ajrata olish ko'nikmasidir. Bu holat inson tomonidan narsalarning o'ziga xosligini, ijodiy faoliyat mahsuli materiallarini ko'ra bilish imkonini namoyon qiladi. Qobiliyatning yetakchi xususiyatlaridan yana biri – narsa va hodisalar mohiyatini ijodiy tasavvur qilishdir. Qobiliyat shaxsning shakllanish va rivojlanish natijasi bo'lishi bilan birga, tabiiy manbaga ham ega. Mazkur manba ko'pincha “zehn” tushunchasi bilan yuritiladi. Zehn muayyan faoliyatga yoki ko'plab narsalarga nisbatan o'ta qiziquvchanlik, moyillik va

intilishda namoyon bo'ladi. Zehn nishonalari deganda qobiliyat ichki imkoniyatlarining tabiiy asosini tushunish kerak. U ishtiyoq, moyillik, mehnatsevarlik, ishchanlik, talabchanlik mahsulidir. Qobiliyatlar umumiy va maxsus turkumlarga ajratiladi. Umumiy qobiliyat deganda yuksak aqliy imkoniyat va taraqqiyot tushuniladi. Qobiliyatlar tabiiy ravishda shakllanishi va muayyan reja asosida rivojlantirilishi mumkin. Qobiliyatning reja asosida rivojlanishida oz kuch sarflagan holda katta samara olish imkoniyati mavjud.

Qobiliyat shakllanishi va rivojlanishining quyidagi yo'llarini ajratish mumkin:

1) ma'lum faoliyatga moyillik yoki intilish va faoliyat natijalari sifatiga binoan, tabiiy zehn nishonalarni aniqlash orqali; 2) mutaxassis rahbarligida uzluksiz faoliyatga jalb etish orqali shaxsning tabiiy xususiyatlarini takomillashtirish; 3) umumintellektual vazifalarni bajarish; 4) noyob qobiliyatni takomillashtirishning innovatsion vositalarini qo'llash; 5) shaxsning faollik alomatlarini imkon darajasida rivojlantirish; 6) inson shaxsiga individual munosabatni umumiy talablar bilan uyg'unlikda olib borish va boshqa Talant va daholik (geniylik) qobiliyat bosqichlari hisoblanadi. Muayyan faoliyatning muvaffaqiyatli va ijodiy ravishda bajarilishini ta'minlaydigan qobiliyatlar (iste'dodlar) majmuasi talant deyiladi. Muayyan jamiyat va millat hayotida ijtimoiy-tarixiy faoliyatda namoyon bo'luvchi yuksak darajadagi iste'dod, aql-zakovat taraqqiyotining cho'qqisi, nodir individual xususiyat daholik deb ataladi.

Qobiliyatlar faqat faoliyatda namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham faqat ana shu qobiliyatlarsiz amalga oshirilishi mumkin bo'lmagan faoliyatlardagina namoyon bo'ladi. o'quvchida ham zaruriy ko'nikma va malaka tizimi hamda mustahkam bilimlar tarkib topish uslublari yo'qligiga asoslanib, jiddiy tekshirib ko'rilsa, shoshilinch ravishda unda qobiliyatlar yo'q, deb xulosa chiqarish pedagogning jiddiy psixologik xatosi bo'ladi.

Masalan, Albert Eynshteyn o'rta maktabda uncha yaxshi o'qimaydigan o'quvchi hisoblangan va uning kelajakda genial bo'lishidan hech narsa dalolat bermas edi. Qobiliyat bilim va malakalarning o'zida ko'rinmaydi, balki ularni egallash tizimida namoyon bo'ladi ya'ni, boshqacha qilib aytganda mazkur faoliyat uchun muhim bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayonida turli sharoitlarda qanchalik tez, chuqur, yengil va mustahkam amalga oshirishida namoyon bo'ladi. Qobiliyatlar individual psixologik xususiyatlar bo'lishi bilan aql sifatleri xotira xususiyatlariga, hissiy xususiyatlar va shu kabilarni qarama-qarshi qo'yib bo'lmaydi, hamda qobiliyatlarni shaxsning bu xususiyatlari bilan bir qatorga qo'yish ham mumkin emas.

Agar shu sifatlarning birortasi yoki ularning yig`indisi faoliyat talablariga javob bersa yoki bu talablar ta`siri bilan tarkib topsa bu shaxsning mazkur individual xususiyatlarini qobiliyatlar deb hisoblashiga asos bo`ladi.

Qobiliyat kishining psixologik va fiziologik tuzilishi xususiyatidir. qobiliyat bilim olish uchun zaruriy shart-sharoit bo`lib, shuning bilan birga u ma`lum darajada bilim olish mahsuli hamdir. Umumiy va maxsus bilimlarni o`zlashtirish, shuningdek, kasbiy ko`nikmalarni egallab olish jarayonida qobiliyat mukamallashib va rivojlanib boradi. qobiliyatga yaqinroq turadigan tushunchalar ko`nikma va malakadir. Ular faoliyat mexanizmini tashkil qiladilar. qamda ular qobiliyat bilan birgalikda mahoratga erishishni ta`minlaydilarki, buning natijasida mehnatda katta yutuqlar qo`lga kiritiladi. qobiliyatli, ammo noshut inson ko`p narsaga erisha olmaydi. qobiliyat ko`nikmada ro`yobga chiqadi.

Darhaqiqat, qobiliyatli kishining ko`nikma va malakalari ko`p qirrali va mukammallashgan bo`ladi. Shuning bilan birga ko`nikma va malalakalar yetishmagan qobiliyatni bir muncha to`ldirish yoki undagi kamchilikni tugatish mumkin. Ko`nikmalarni umumlashmasi moxirlik deb ataladi. Moxirlik bu endi qobiliyatning o`zginasidir. Demak, qobiliyat ko`nikma va malakalarning paydo bo`lishi jarayonida shakllanadi.

Har qanday qobiliyat ham murakkab bo`lib, u kishiga turli-tuman talablar qo`yadi. Agar shaxs xususiyatlari tizimi shu talabga javob bera olsa kishi faoliyatni muvaffaqiyat bilan amalga oshirish uchun o`z qobiliyatligini ko`rsata oladi, agarda xususiyatlardan qaysi biri rivojlanmagan bo`lsa, shaxs mehnatning muayyan turiga nisbatan ham qobiliyatli deb baholanadi. Har bir qobiliyatning o`ziga xos tuzilishi mavjud. qobiliyat tarkibida tayanch va yetakchi xususiyatlarni, muayyan asosiy yoki yordamchi xususiyatlarni farq qilish lozim.

Barcha qobiliyatlar uchun asosiy tayanch xususiyat kuzatuvchanlik, bilish ko`nikmasidir. Bu individual narsaning o`ziga xos tomoni, ijodiy faoliyat uchun boshlang`ich materialni ko`ra bilish demakdir. Qobiliyatning yetakchi xususiyati ijodiy tasavvur qilishlik hisoblanadi.

Quyidagilarni yordamchi xususiyat deb hisoblash mumkin: xotira (u faoliyat talablariga muvofiq ravishda o'ziga xos tuzilishda bo'ladi), emosionallik, ya'ni his tuyg'uga beriluvchanlik (bu xususiyat shaxsning faoliyatini oshiradi) va shunga o'xshashlar. Amaliy faoliyatning ba'zi ko'rinishlarida shaxsning irodasi oldingi o'ringa chiqadi. qobiliyat tuzilishidagi turli xususiyatlarning tarkibi faoliyatning turli davrlarida yoki ijodiyotning bosqichlarida turlicha bo'lishi mumkin. Demak, tuzilish ham barqaror, ham o'zgaruvchidir.

Psixologiyada qobiliyatlar individual psixologik xususiyatlar sifatida tavsiflanadi va buning asosida tafovutlanadigan xislatlar fazilatlar yotadi. Shuning uchun har bir shaxsda bir xil natija bir xil sifat kutish mumkin emas, chunki insonlar o'z qobiliyatlari bo'yicha bir-birlaridan muayyan darajada farq qiladilar, binobarin ular o'rtasidagi farqlar sifat va miqdor jihatidan bo'lishi mumkin.

Qobiliyatlarning sifat tavsifi shaxsning qaysi individual psixologik xususiyatlari faoliyat muvaffaqiyatlarining majburiy sharti tariqasida xizmat qilishini anglatadi. Ularning miqdor tavsifi esa faoliyatga qo'yiladigan talablarni shaxs tomonidan qay yo'sinda bajarish imkoniyati mavjudligini bildiradi, ya'ni mazkur inson boshqa odamlarga qaraganda malaka, bilimlardan nechog'lik tez, yengil, puxta foydalana olishini namoyish qiladi.

O'quvchining qobiliyatlari nimaga namoyon bo'lishini va binobarin o'quvchi shaxsini qanday individual psixologik xususiyatlari faoliyatni qay darajada bajarish qobiliyatiga ega ekanligi, ya'ni o'quvchining boshqalarga nisbatan malaka va bilimlarni qanchalik tez, yengil va mustahkam egallab olishini bilish pedagog uchun muhimdir. Qobiliyat xususiyatlarining sifat tomonidan qaralishi maqsadga har turli yo'llar bilan borishga imkon beruvchi "o'zgaruvchan miqdor" to'plami sifatida, faoliyat muvaffaqiyatini ta'minlovchi inson psixologik xususiyatlarining yig'indisi sifatida ko'riladi. Bir xususiyatlarni o'rnini ikkinchi bir xususiyatlar bilan bosishning keng imkoniyatlari mavjud, buni odam o'zida chindan qat'iylik bilan ishlash orqali rivojlantirishi mumkin. Pedagog va psixolog Skolovinskiy ko'r-kar Olga Skoroxodovada faqat ilmiy xodimlik qobiliyatini emas, balki adabiy qobiliyat bilan, boshqarish yordami bilan to'ldirish xususiyati har bir odam oldida kasb tanlash va uni takomillashtirishning nihoyatda keng imkoniyatlarini ochib beradi.

Qobiliyatlarning sifat jihatdan tavsifi odam mehnat faoliyatining qaysi sohasida (pedagog, sport, savdo va boshqalar) yengillik bilan "o`zini topa oladi" va qanday qilib katta yutuq va natijalarga erisha oladi degan savolga javob berish imkoniyatini beradi. Qobiliyatlarni miqdor tavsifi va ularni o`lchash muammosi bilan ko`proq chet el psixologlari (Kettell, Termen, Spirmen) va boshqalar shug`ullanganlar. Ular kattalarda kobiliyatni o`lchash usuli sifatida aqliy iste`dod testlaridan foydalanganlar.

Bolaning aqliy iste`dod koeffisenti IQ aqliy Yoshi Bolaning haqiqiy Yoshi Bu usul odamning aqliy qobiliyatlar egasi ekanligini emas, balki odamda qobiliyatlar bilan aralashtirib bo`lmaydigan biror bir xildagi ma`lumotlar, ko`nikma va malakalar borligini namoyon qiladi.

Foydalanuvchi adabyotlar

1. Usmonova, G. "Inson qobiliyatlari: nazariya va amaliyot".
2. Karimov, I. "Ta'lim va qobiliyatlarning o'zaro aloqasi".
3. Smith, J. "The Role of Abilities in Personal Development".
4. <https://oyina.uz/uz/teahause/2715>
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Qobiliyat>
6. <https://azkurs.org/qobiliyatlar-haqida-tushuncha-umumiy-va-maxsus-qobiliyatlar-go.html>